

Kültürel Mirasın Melez Tehditlerden Korunması ve Güvenliklerinin Sağlanması

Protecting Cultural Heritage from Hybrid Threats and Ensuring Their Security

Kazim Murat ÖZKAN¹

Öz

Küreselleşme, teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmeler ile devletler ve uluslararası alandaki sorunların artmasının da etkisiyle sınır tanımayan, kaynağı ve maksadının tespiti zaman alan siber ve melez tehditler; bugün olduğu gibi gelecekte de öne çıkmaya devam edecektir. Toplum, topluluk, grup gibi bütün birlikteliklerin; kentsel/kırsal, dini ve etnik yapı gibi istismar edilebilecek ayrımları, hasım taraflarca açık ve örtülü birçok değişik yöntemlerle, birlik ve bütünlüğüne karşı kullanılmaktadır. Bu bağlamda birlikteliklerin güvensizleşmesi ve istikrarsızlaşması amacıyla; birleştirici ortak duygular ve kitle bilinci oluşturmada önemli bir etken olan kültürel miras hedef alınmaktadır. Güvenlik ortamını şekillendiren gelişmeler dikkate alındığında, kültürel mirasa yönelik saldırılarda artış olduğu görülmektedir. Savaş ve çatışma zamanlarında yıkım ve zarara, barış zamanında ise suça karşı koruma tedbirleri geliştirilen kültürel mirasın; özellikle son zamanlarda daha belirgin hale gelen melez tehditlere karşı nasıl savunulacağına belirlenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Melez tehditlere karşı kültürel mirasın korunması ve bunun sürdürülebilirliği için alınması gereken tedbirleri belirlemeyi amaçlayan ve nitel araştırma metodunun kullanıldığı bu çalışmada, kültürel mirası teşkil eden mevcudiyetler ve bunların hedef alınmasının nedenleri belirtilmiş ve kültürel mirasa yönelik melez tehditler ortaya konmuştur. Sonuç olarak kültürel mirasın korumada önleyici ve müdahale edici tedbirlerin geliştirmesi için yöntemler belirlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, , Koruma, Kültürel Miras, Kültürel Varlık, Melez Tehdit.

ABSTRACT

With the influence of globalization, developments in technology and communication, and the increase in problems in the state and international arena, cyber and hybrid threats that know no boundaries and whose source and purpose take time to be determined will continue to come to the fore in the future, as they do today. The exploitable distinctions of all associations such as society, community, group, urban/rural, religious and ethnic structure are used against the unity and integrity by the hostile parties with many different methods, openly and covertly. In this context, cultural heritage, which is an important factor in creating unifying common feelings and mass awareness, is targeted in order to make unions insecure and unstable. Considering the developments shaping the security environment, it is seen that there is an increase in attacks against cultural heritage. There is a need to determine how cultural heritage, which has been protected against destruction and damage in times of war and conflict and against crime in times of peace, will be defended against hybrid threats that have become more apparent in recent times. In this study, which aims to determine the measures to be taken for the protection of cultural heritage against hybrid threats and its sustainability and in which the qualitative research method is used; the entities constituting cultural heritage and the reasons for targeting them are specified and hybrid threats to cultural heritage are revealed. As a result, methods are determined to develop preventive and interventional measures to protect cultural heritage.

Keywords: Security, Cultural Heritage, Cultural Asset, Hybrid Threat, Protection

¹ Corresponding Author: Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Güvenlik Bilimleri Fakültesi Misafir Öğretim Üyesi, kmozkan85@gmail.com, ORCID: 0000-0001-6206-3224

GİRİŞ

Toplum, topluluk gibi birliktelikler²; etnik, dinî, tarihî, siyaset, sosyal, ekonomik, kültürel veya diğer alanlarda nesnel veya öznel yakınlıkları olan bireylerden oluşur. Topluluk; sektörel çıkarlar (ekonomik ve sosyal), kimlik (dini, etnik, cinsiyet, nesil), ideolojik (hayvanların korunması, çevre, silah hakları aktivistleri) veya boş zamanlarla ilgili konular (örneğin, avcılık, yüzme, resim, müzik) üzerinden oluşturulabilir. Ayrıca köyler, okullar, mahalleler gibi birlik veya aidiyet duygusuna sahip varlıklar da olabilirler. Topluluklar, yerel olan mikro düzeydeki varlıklardır ve bir ulusun parçasıdır (Jungwirth ve ark., 2023, s. 43). Birliktelikler, yaşanabilecek bir olumsuz gelişme ile kazanımı yıllarca süren ekonomik ve sosyal yaşam güvenliğini kaybedebilir veya felaketlere neden olabilecek sonuçlarla karşılaşabilir. Böyle durumlarda dahi dayanıklılık ve mücadelecilik yapıda kültür, merkezde yer almaktadır. Kültür, birlik ve beraberliklerin yapıştırıcı unsuru, kalkınmanın itici gücüdür.

İnsanlar, ilk kez silahlandıktan beri birbirlerinin can ve malına zarar vermiş veya onları tahrip etmiştir. Başlangıçtan itibaren hasım bireylerin, birlikteliklerin ve devletlerin birbirlerine yönelik gizli ve açık faaliyetlerinin etkileri, tarih boyunca güvenlik zafiyetine ve istikrarsızlığa neden olmuş, sonuçları kalıcı etkiler bırakmıştır. Söz konusu faaliyetlerin sonucu; insanların ve birlikteliklerin temel değerlerinin yanında, kültürel mirasları da etkilemiş, devletlerin varlığının ve devletten beklentilerin sorgulanmasına neden olmuş, güvenliğin sağlanması ve istikrarın tesisini olumsuz yönde etkilenmiştir.

Kültürel mirasa ilişkin kaygılar, kültürel alanın ötesine, barış ve güvenlik ile ilgili alanlara kaymıştır. Dolayısıyla kültürel mirasın korunması da sivil halkın korunması ve terörizmin finanse edilmesinden, toplumsal dayanıklılık, çatışma sonrası barışın tesisi ve bölgesel çatışmaların ve melez savaşın önlenmesiyle ilgili konulara kadar daha geniş barış ve güvenlik gündemiyle yakından bağlantılı olarak görülmeye başlanmıştır (Rosen, 2022, s. 5-6). Dolayısıyla “kültürel mirasın korunması” öne çıkmaya başlamış; özellikle 1990'lardan bu yana kültürel kesimde, bilim insanlarında, medyada, güvenlik ve kolluk kuvvetlerinde, gümrük dâhil güvenlik ve insani yardım kurum ve kuruluşlarında giderek daha fazla ilgi gören bir konu haline gelmiştir (Foradori ve Rosa, 2017, s. 146; Weiss ve Connelly, 2018, s. 8-9; Stone, 2023, s. 191).

Silahlı çatışma ve barış zamanlarında kültürel mirasa yönelik dış ve iç tehditler bugün de büyük ölçüde aynıdır. Bu bağlamda kültürel mirasın korunması ve güvenliğinin sağlanmasına yönelik uluslararası anlaşmalar ve hukuksal düzenlemeler olmasına karşın, savaş ve barış arasındaki melez savaşta karşılaşılacak zorluklarla ve sorunlarla mücadele edebilmek için yeni tedbirlere ihtiyaç duyulmasını dikkate alan ve nitel araştırma metodunun kullanan bu çalışmada, melez tehditlere karşı kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği için alınması gereken tedbirlerin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Kültürel mirasın korunmasının nasıl inşa edildiğini anlamak için öncelikle kültür ve melez kavramları açıklanmakta ve bunların genel olarak nasıl ilişkilendirildiği ortaya konmakta, kültürel mirasın güvenlik ile bağlantısı, siyasi, stratejik ve taktik seviyede etkiler yaratmak için kullanılabilecek melez tehditlerin neler olduğu ve melez tehditlerin kültürel miras üzerindeki potansiyel etkisi ikinci kısımda ortaya konmakta, üçüncü kısımda bu tehditlere karşı kültürel mirası koruyan yasal dayanaklar dâhil alınabilecek tedbirler ifade edilmekte ve sonuç olarak; kültür varlıkları melez tehditlere karşı koruyacak önleyici ve müdahale edici tedbirlerin geliştirilmesi için yöntemler belirlenmektedir.

² Birliktelik; grup, topluluk, toplum gibi üyeleri arasında etkileşim olan, ortak amaç ve çıkarlara sahip, belirlenen değer ve normları paylaşan insanların oluşturduğu yapıları ifade etmektedir.

1. Kültür ve Kültürel Mirasın Tanımlanmasındaki Zorluklar

Kültür, kültürel kimlik, kültürel diplomasi, kültürel miras, kültürel farkındalık, kültürel mülkiyet, kültürel varlık gibi kavramların tanımlanmasındaki belirsizlikler, toplumsal kültür, kültürel yaşam, ortak kültür gibi yeni kavramlarla zenginleşmektedir. Kültür, tarih boyunca farklı bakış açılarından tanımlanmış, anlaşılmış ve analiz edilmiş, oldukça öznel, dinamik bir kavramdır (Jungwirth ve ark., 2023, s. 103).

Farklı kültürler; dil, tarih, din, el sanatları ve geleneksel mutfak gibi insanlarla ilişki kurma biçimi olarak çeşitli alanlarda ifade edilen farklı değer sistemlerini belirtir. Kültürel davranış ise birlikteliğin bir özelliğini yansıtmak için aynı zamanda ve zaman içinde tekrarlanmasıyla yerleşen ve istikrarlı olarak uygulananların bileşimi olarak tanımlanabilir (Cordeiro, 2017, s. 11). Ortak miras, ilk olarak belirli bir birlikteliğe ait olmaktan ziyade tüm insanlığa ait olan doğal ve kültürel varlıklardır. Paylaşılan miras ise ortak geçmişte birden fazla ve çeşitli birliktelikle ilişkili olarak üretilen ve tanınan kültürel veya doğal varlıkları ifade etmektedir (Elmas ve Taşkıran, 2024, s. 57). Kültür varlıkları ise tarih öncesi ve tarihi devirlere ait bilim, kültür, din ve güzel sanatlarla ilgili bulunan veya tarih öncesi ya da tarihi devirlerde sosyal yaşama konu olmuş bilimsel ve kültürel açıdan özgün değer taşıyan yer üstünde, yer altında veya su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklardır (Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu, 1. Blm., Md. 3).

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization-UNESCO) 1954 yılında “Lahey Sözleşmesi: Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Varlık Korunmasına Dair Sözleşme (Hague Convention: Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict)” ile “kültürel mülkiyet” ve “kültürel mülkiyetin korunması” terimlerini tanımlamaktadır. “Kültürel mülkiyet” terimi, köken veya mülkiyetten bağımsız olarak her halkın kültürel varlığı için büyük önem taşıyan taşınır veya taşınmaz varlıklardır. Söz konusu varlıklar; mimari, sanat veya tarihi anıtlar, arkeolojik alanlar, bir bütün olarak tarihi veya sanatsal özelliğe sahip bina yerleşkeleri, sanat eserleri, el yazmaları, kitaplar ve sanatsal, tarihi veya arkeolojik özelliğe sahip diğer nesneler, ayrıca bilimsel koleksiyonlar ve önemli kitap veya arşiv koleksiyonları ve çoğaltmaları, bunların korunduğu müzeler, büyük kütüphaneler ve arşiv depoları ve silahlı çatışma durumunda bunların saklandığı yerlerdir (UNESCO, 1954, Article 1).

Kültürel miras, somut ve somut olmayan mevcudiyeti temsil eder. 1954 Lahey Sözleşmesi'nin somut mülkiyeti koruması gibi, somut olmayan kültürel mirasta “2003 UNESCO Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi (Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage)” ile koruma altına alınmıştır. Söz konusu Sözleşmede “somut olmayan kültürel miraslar” birlikteliklerin ve bazı durumlarda bireylerin kültürel mirasının bir parçası olarak kabul ettikleri uygulamalar, temsiller, ifadeler, bilgi, beceriler ve bunlarla ilişkili araçlar, nesneler, eserler ve kültürel alanlar olarak tanımlanmaktadır. Somut olmayan kültürel miraslar, çevre, tarih, zaman, yaşam koşullarının etkileşimlerine bağlı sürekli olarak yeniden yaratılmaktadır (UNESCO, 2003, Article 1, 2). Somut olmayan kültürel miraslar, toplumların bugün kültürel miraslarının bir parçası olarak kabul ettiğidir. Bu nedenle, genellikle “yaşayan varlık” olarak adlandırılır (UNESCO Media Kit, 2003, s. 4).

Somit olmayan kültürel mirası özellikle; sözlü gelenekler ve anlatımlar (destanlar, efsaneler, halk hikâyeleri, atasözleri, masallar, fıkralar vb.), gösteri sanatları (Karagöz, meddah, kukla, halk tiyatrosu vb.), toplumsal uygulamalar, ritüeller ve şölenler (nişan, düğün, doğum, Nevruz, vb. kutlamalar), doğa ve evrenle ilgili bilgi ve uygulamalar (geleneksel yemekler, halk hekimliği, halk takvimi, halk meteorolojisi vb.), el sanatları geleneği (dokumacılık, nazar boncuğu, bakırcılık, halk mimarisi) alanlarında görünürdür. UNESCO nezdinde kaydedilen kültürel değerlere göre dünya ülkeleri arasında 2’nci sırada bulunan Türkiye’nin “Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri”nde 36 grup halinde 352 genel unsur bulunmaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2025). Somut olmayan kültürel miras; örneğin Japonya’da samuray kılıcı yapımı ve çay seremonisi, Avustralya Aborjinleri arasında corroboree

(Aborjinlerin tarihlerinden “Rüya” olarak bilinen hikâyeleri, şarkı ve danslarla anlatmalarındır.) Türk dünyasında Nevruz Bayramı kutlaması, Ramazan, Bayram ve Kandil Gecesi gelenekleri, Alevi-Bektaşî Ritueli-Semah, kadayıf tatlısı geleneği, döner kültürü gibi mitlerde, destanlarda, şarkılarda veya şiirlerde somutlaşan kültürel mevcudiyetlerdir.

Türkiye’de bu unsurlar üzerinde çokça çalışma yapılmıştır. Toplumu tehdit eden olaylara kayıtsız kalmayan halk ozanlarının ürettiği ve kültürel mirası da içeren eserler de yaygın olarak bulunmaktadır (Somuncu, 2023a, s. 202). Mutfak kültürü öğeleri de yöresel ve bölgesel motifleriyle yerelde rekabet oluşturmakta ulusal kimlikleriyle de uluslararası platformda rekabeti ve tanınırlığı artırmaktadır (Somuncu, 2023b: 252). Türkiye’nin UNESCO tarafından kaydedilen unsurları üzerinde ve kültürel miras envanterinin korunması, sürdürülebilirliği hakkında değerlendirmeler yapan ve önemli analizler ortaya koyan çok sayıda çalışma mevcuttur (Çeliktaş, 2021; Karabaşa, 2009; Oğuz, 2009; Oğuz, 2019; Öncü, 2021).

İnsan hayatında ortaya çıkan tezahürlerin birçoğu geleneksel olarak hukukta mülkiyet kavramı içinde ele alınmaktadır. Mülkiyet, malike eşya üzerinde en geniş yetkileri sağlayan bir haktır ve sosyal niteliği gereği toplum yararı gözetilerek kullanılmalıdır. Mülkiyet hakkı, sahibine hukuk düzeninin belirlediği sınırlar içinde, eşyayı kullanma, ondan yararlanma ve onun üzerinde tasarrufta bulunma yetkileri tanımaktadır (Türk Medeni Kanunu, 2001, Md. 683). Mülkiyet hakkı; sadece hukuki bir nitelik taşımayıp, aynı zamanda sosyolojik, politik, felsefi ve ekonomik nitelik de taşıdığı için, farklı bilim dalları tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır

Kila ve Herndon (2014) tarafından; “miras” ile “mülkiyet” terimlerinin hem yasal hem de maddi yönleri öne çıkarılmaktadır. Birbirine bağlı ve bazı farklılıklara sahip olsalar da aynı gerçekliğe atıfta bulunan “kültürel miras”, “kültürel mülkiyet” gibi kavramların olmasının özel zorlukları bulunmaktadır. Mülkiyet hukukunun ardındaki temel politika, malikin haklarının korunması olarak görülmektedir. Kültürel miras hukukunun ardındaki temel politika ise mirasın şimdiki ve gelecek nesiller için korunmasıdır. Bu, yalnızca fiziksel koruma anlamına gelmez, aynı zamanda malik dışındaki kişilerin erişim olanağı anlamına gelir. İster birey ister tüzel kişi ister birliktelik veya bir devlet olsun, malikin haklarına ilişkin kısıtlamalar içerebilir (s. 121). Dolayısıyla, bu alandaki hukukun kapsayıcılığı dikkate alındığında 'miras' teriminin kullanılmasının uygun olduğu görülmektedir (Prott ve O'Keefe, 2007, 309-311). Diğer yandan somut kavramlar olan saygınlık, tanıtım, istihdam, gelişim, turizm, tarih odaklı ekonomik katkı sağlayabilen alanların yanında, somut olmayan kültür mevcudiyeti de düşünüldüğünde kültürel alanda, varlık ve miras gibi kavramlar anlamlarına sıkışmadan, iddia edilen anlam belirtilerek genel kabul gören ortak payda yaratılmalıdır. Bu bağlamda, somut ve somut olmayan, birey ve birlikteliklerin değerlerini de kapsayacak şekilde kültürel mevcudiyet, genellikle “kültürel miras” olarak adlandırılmakta ve “kültürel miras” kavramının kullanımın daha uygun olduğu değerlendirilmektedir.

Küreselleşme, teknolojik ve iletişim alanında yaşanan gelişmelerin yansıması olarak “kültürel miras” alanında sahip olunan bilgi arttıkça tanımlama süreci, statüsü ve doğası değişmektedir. Birey veya herhangi bir seviyede birliktelik olarak geçmişi anma, acı veya güzel anıları yaşama gibi nedenlerle zaman ve/veya mekân olarak kültürel düzenlemeler yapılabilmektedir. Örneğin New York şehrinde "Sıfır Noktası" anması, Azerbaycan’ın bağımsızlığını kazanmasında halkının cesaretini ve kararlılığının göstergesi olarak 20 Ocak 1990’da meydana gelen katliam gününün “Milli Matem Günü” olarak anılması, Türkiye’de genç nesillere yurt ve tarih sevgisi kazandırmak, birlik ve beraberliklerini pekiştirmek ve tarihi yad etmek maksadıyla, “Söğüt Ertuğrul Gazi’yi Anma ve Yörük Şenlikleri” gibi toplumsal uygulamalar ve geleneksel faaliyetler ile kültürel miras yaratılabilir.

Kültürel mirasın korumasının diğer bir yönü, kültürel miras durumunun ve tanımının değişime tabi olmasıdır. Örnek olarak eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde “kültürel miras” olarak kabul edilen ve korunan Lenin ve Stalin’in heykelleri, SSCB’nin dağılmasından sonra kültürel

miras olarak kabul edilmemiştir. Kültürel miras kavramının; anlamı sürekli değişmekte ve korumanın yanı sıra, kültürel alanlar sıklıkla çağdaş algılara göre yeniden oluşturulmaktadır. Kültürel mirasın tanımlanmasındaki değişim, medya ve iletişimdeki kültürel miras konularına gösterilen hassasiyeti de etkilemektedir. İnternet ve sosyal medya, ulusal ve uluslararası kamuoyunun hassasiyetini hem somut hem de somut olmayan varlıklar konusunda artırmaktadır. Örneğin Irak Savaşı'nda, Irak Ulusal Müzesi'nin yağmacılardan korunmaması ve yağmalanmasının medyada yer alması, Irak Savaşı'na kamuoyunun verdiği desteği olumsuz yönde etkilemiştir (Kila ve Herndon, 2014, s. 118).

2. Melez Savaş ve Melez Tehdit Kavramı

Devlet ve devlet dışı aktörler, toplumları manipüle etmek, tereddütler yaratmak veya devletleri, uluslararası ittifakları, kurumları güvensizleştirmek ve istikrarsızlaştırmak için siyasi, sosyal, kültürel kutuplaşma yaratarak stratejik hedeflere ulaşabilirler. Siyasi bölünme, iç uyumu istikrarsızlaştırmak ve siyasi sistemi hedef almak için kullanılır. Sosyal bölünme, toplumsal güvenin zayıflaması veya temel hizmetlere ve sosyal güvenliğe erişim, sermaye ve gelir eşitsizliği, işsizlik, yoksulluk, eğitim gibi alanlardaki eşitsizlikleri vurgulamak için yaratılır. Fikirler, gelenekler ve davranışlar gibi kültürel unsurlar, birey ve birliktelikleri hedef almak, etkilemek, bölmek, manipüle etmek ve birbirlerine, ulusal birlik ve bütünlüğe, yönetime ve uluslararası kurumlara karşı kıskırtmak için kullanılır (Costigan ve Hennessy, 2024, s. 26).

Uluslararası güvenlik ortamında, zorlukların ve sorunların ifade edilmesinin yanında, bunlarla mücadele edilmesinin tanımlanmasında gri bölge güvenliği, gri alan tehdidi veya savaş, melez savaş veya tehdidi, bilgi savaş, gayri nizami harp, düzensiz savaş, düşük yoğunluklu savaş, sınırlı savaş gibi kavramlar kullanılmaktadır. Siyasi ve askeri hedeflerin elde edilmesi amacıyla her bir tanımlama; devlet yönetimini ve iradesini, kurumlarını, devletin birlik ve bütünlüğünü, ulusal güvenlik ve istikrarını, uluslararası güvenliği tehdit eden etkenlere ve hedef alınan yapılara karşı mücadelede kullanılacak strateji ve taktikler ile birbirlerinden farklı ancak ilişkili yöntemleri ifade etmek için bir terim bulabilme çalışmalarının bir ürünüdür. Bu kavramların kapsamına giren yöntemlerden bazıları, geleneksel olarak silahlı kuvvetlerin görev tanımları dışında olması beklenmelidir.

Konu ile ilgili alanyazında, melez savaş teriminin doğruluğu veya faydası konusunda tartışmalar olmasına rağmen yaygın kullanımı geleneksel bir askeri tehdit öngören modern bir savaş kavramının ötesinde olduğunu göstermektedir. Melez savaş ve melez tehdit kavramlarının kullanımındaki belirsizlik nedeniyle, terörizm kavramının tanımlanmasında olduğu gibi ortak ve kabul edilebilir bir tanımı bulunmamaktadır. Melez tehdit görünümünün odak noktası; açık veya örtülü olabilen, askeri, yarı askeri, organize suç ağları ve gücün tüm unsurlarındaki sivil aktörleri içeren asimetrik ve düzensiz taktiklerdir. Dolayısıyla; propaganda, aldatma ve sabotajdan sosyal medyada avlamak, dolandırmak, alay etmek, yanlış yönlendirmek vb. için tuzak kurmaya, hedefli dezenformasyona, siber saldırılara ve gizli askeri güç kullanımına kadar hasımları içişlerinde istikrarsızlaştırmak için bir dizi askeri olmayan taktik içerebilir. Solmaz (2022) tarafından melez savaş; konvansiyonel silahların, terörizmin ve suç faaliyetlerinin aynı savaş alanında, sinerjik bir şekilde birleştirilmesi ve kullanılması, düzenli ve düzensiz kuvvetlerin birleşik bir yönetim altında bir arada kullanılması, şiddet içeren ve içermeyen araçların karışımını içeren eşik altı faaliyetler, şiddet içermeyen yıkıcı faaliyetler, düzensiz taktikler kullanarak siyasi hedeflere ulaşmanın bir yolu olarak tanımlanmaktadır.

Bu bağlamda melez savaş; devlet veya devlet dışı aktörlerin siyasi amaçlara ulaşmak için sert, yumuşak ve akıllı gücün yaratıcı bir şekilde kullanılmasıdır. Melez savaş, politika, diplomasi, bilgi, ekonomi, teknoloji, ordu ve toplumun yanı sıra kültür, psikoloji, meşruiyet ve moral gibi boyutları da kapsar. Bu alandaki eylemlerin koordineli icrası hem açık hem de gizli olarak bulanık gri alanda gerçekleştirilir (Rosen, 2023, s. 54). Costigan ve Hennessy (2024) ise melez savaşın; savaş ve barış, dost ve düşman, iç

ve dış ilişkiler, sivil ve askeri, devlet ve devlet dışı aktörler arasında ve genellikle savaş eşliğinin altındaki sorumluluk alanlarında gerçekleştiğini veya düzenli silahlı çatışmaya eşlik ettiğini belirtmektedir (s. 16).

3. Kültürel Mirasına Yönelik Tehdit Değerlendirmesi

Güvensizlik var ise bunu yaratan risk(ler) ve tehlike(ler) bulunmaktadır. Sonuçta, risk ve tehlikenin ilişkilendirildiği hedefe yönelik bir tehdidin varlığı ortaya çıkmaktadır (Özkan, 2020, s. 8). Tehdit, hem nesnel hem de öznel nitelikte olduğu için tartışmalı bir terimdir. Özellikle ulusal güvenliğe zarar verme açısından bir anlamda nesnelken, tehdidin tartışılması ve algılanması ise oldukça öznel. Tehdidin ifade edilmesi ve yorumlanması da bir süreçtir. Hasım devletin, birlikteliğin, birey gibi varlığın niyeti ve yetenekleri ile niyet ve maksadındaki değişim koşulları ve süreci gibi çeşitli etkenler, tehdit gerçeğine yönelik tereddütlerin yaşanmasına hizmet eder. Bu nedenle, bir devlete, birliktelik yapıya veya varlığa yönelik tehditlerin nasıl anlaşıldığı birçok farklı sürece, gündem ve yoruma bağlıdır.

Güvenliğe yönelik risk, tehlike ve tehdit değerlendirme süreci genellikle istihbarat çalışmaları alanına girer. İstihbarat, değerlendirmesinin ilk aşamasında önemli etkenlerin algılanmasını ve/veya mevcut olandan farkındalık olduğunu bildirir. İstihbarat; her seviyedeki ihtiyaçları karşılamak maksadıyla ilgi ve etki alanındaki unsurlara yönelik elde edilen haber, veri ve bilgiden döngüsel bir sürecin sonucunda türetilen doğru, güvenilir, güncel ve yeterli üründür. İstihbarat; tehdidin kimliği, kuvveti, hassasiyetleri, zayıf ve kuvvetli tarafları, imkân ve kabiliyetleri, ağırlık merkezi, konsept ve doktrini gibi yöntemleri, strateji ve taktikleri, düzeni, eğitimi, ekipmanı gibi hususların analitik bir değerlendirmesini içerir. Bu nedenle haber, bilgi ve verinin toplanması, karşılaştırılması, değerlendirilmesi, analizi, birleştirilmesi ve yorumlanması sürecinin sonunda ortaya çıkan üründen “ne/kim, ne maksatla, ne zaman, nasıl, nerede ne yapmıştır/yapabilir” sorularına açıklama getirmesi beklenir (Özkan, 2023, s. 121). Dolayısıyla, kültürel mirasın korunmasında proaktif yaklaşım gösterebilmek için istihbarat yoluyla risk, tehlike ve tehditler öngörülmeyle çalışılmalı ve sürekliği sağlanmalıdır.

3.1 Tarihsel Tehdit Değerlendirmesi

Tarihsel süreçte hem kültürün hem de ırkın şekillendirilebilir nitelikler olduğu (Buzan, 2015, s. 75) ilkesi göz önünde bulundurulduğunda devletlerin güvenliklerini sağlamak ve istikrarlarını korumak maksadıyla; dil, sanat, gelenek, hukuk gibi tek tip öğeler oluşturdıkları, kültürel alanlar, müzeler, tarihi sergiler, tarihi değerler, halkının etnik kimliği ve tarihi, bulundukları toprak üzerinde yaşam süresi gibi etkenleri kullandıkları görülmüştür. Bu bağlamda mimari, sanat veya tarih anıtlar, arkeolojik ve kültürel alanlar, sanat eserleri, el yazmaları, arkeolojik özelliğe sahip kitaplar ve sanatsal nesneler gibi varlıkların yanında, fikirler, birleştirici ve bütünleştirici değerler, gelenek ve görenekleri korumak için yasal sistemler oluşturmuşlardır. Diğer yandan hasım devlet veya devlet dışı aktörlerin ise bu tür yapılanmalara gidilmesini engelleyici tedbirler geliştirildikleri bilinmektedir. Huntington (2012) 2006'da, kültürel varlıklara yönelik bir melez tehdit sorunu olduğunu belirtmiş ve "Önümüzdeki on yıllarda, kimlik, yani kültürel miras, dil ve din meseleleri siyasette merkezi bir rol oynayacak" öngörüsünde bulunmuştur. Dünya siyasetine, uluslararası ilişkilere ve kültürel mirasın çatışma ve barış ile melez savaşta rolüne bakıldığında, Huntington'un öngörüsünün gerçekleştiği söylenebilir.

Bosnalı Sırplar tarafından, 1992'deki Saraybosna'yı kuşattıklarında Saraybosna'daki kütüphaneyi bombalayarak değerli koleksiyonların yok olmasına neden olurken, bir yıl önce de Yugoslavya Halk Ordusu (JNA) UNESCO Dünya Mirası olan Hırvat sahil kasabası Dubrovnik'i bombalamıştır (Rosen, 2022, s. 11). Benzer şekilde, Ukrayna Devlet Başkanı'nın sivilleri korumak maksadıyla, 2014'te Rusya'dan asker talep etmesiyle başlayan Rusya-Ukrayna sorununda Rusya; Ukrayna'da huzursuzluk ve iç muhalefet yaratma, siyasi sistemi manipüle etme ve karışıklık çıkarma yönündeki planlı ve gizli faaliyetleri ile birlikte kültürel mirası da hedef almıştır. Rusya'nın Kırım'ı yasa dışı ilhakıyla devam eden süreç, 24 Şubat 2022'de başlayan ve halen devam eden Rusya'nın Ukrayna'yı işgaline dönüşmüştür. UNESCO, Rusya'nın 24 Şubat 2022'de başlayan harekâtının devamında 19 Şubat 2025 itibarıyla;

müzeler, anıtlar, abideler, ibadethaneler, kütüphaneler ve arkeolojik alanlar dâhil olmak üzere kültürel miras alanından 485’inde hasar olduğunu doğrulamıştır (UNESCO, 2025a). UNESCO Gazze şeridinde ise 7 Ekim 2023 tarihinde başlayan çatışma nedeniyle, 25 Şubat 2025 itibarıyla 83 kültürel miras alanının hasar gördüğünü belirtmektedir (UNESCO, 2025b).

3.2 Kültürel Mirasa Yönelik Melez Tehditler

2019 NATO İkili Stratejik Komuta Direktifi (2019 NATO Bilateral Strategic Command Directive)’nde "Kültürel miras, melez savaşın bir aracı olarak kullanılabilir. Kültürel mirasa yönelik saldırılar toplumsal dayanıklılığı etkileyebilir ve ulusal birliği veya kimliği parçalama girişiminde kullanılabilir." değerlendirmesinde bulunularak kültürel mirasın önemi ve karşılaşılabileceği tehditler belirtmiştir. Bu direktifte "Kültürel mirasın bilgi savaşının araçlarından biri haline geldiği, korunmasındaki başarısızlığın taktiksel ve stratejik sonuçlara yol açabileceği, toplumun birlik ve bütünlüğünü uzlaşmasını engelleyebileceğine" de yer verilmektedir (Rosen, 2023, s. 48-49).

Küresel haber döngüleri ve sosyal medya; teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmelerden de yararlanarak, bireyler ve birliktelikler arasında güçlü duygular ve tepkileri tetikleme potansiyeline sahiptir. Örneğin sosyal medyada kültürel öneme sahip veya toplum üzerinde manevi değeri bulunan yıkılmış yerlerin görüntülerinin dolaştırılmasının propaganda ve toplumları harekete geçirme gücü bulunmaktadır. Kültürel mirasın hem taktiksel (provokasyon, istikrarsızlaştırma, çatışma tırmandırıcı) hem de stratejik (jeopolitik hedefler) kullanımları, bilişsel alanda değerlendirilmelidir. Bu bağlamda; kültürel mirasın tehdit ile karşılaşılabilecekleri üç melez tehdit alanı:

- Taşınabilir ve taşınamaz kültürel mirasın bulunduğu fiziksel alan,
- Medya ve sosyal medyanın kültürel mirasın yıkım veya zarar görmüş durumlarının görüntülerini yaymak için ana platformu oluşturması nedeniyle dijital alan,
- "Ana hedef alanı" oluşturduğu söylenebilecek bilişsel alan olarak tanımlanabilir (Rosen, 2023, s. 56).

Birlikteliklerin; kentsel/kırsal, dini veya etnik istismar edilebilecek ayrımları bulunduğundan birlik ve bütünlüğüne risk, tehlike veya tehdit olan etkenleri etkisiz hale getirmek için hem devlet hem de devlet dışı aktörlerin, açık ve örtülü birçok yöntemleri vardır. Yine de güvenlik ortamını şekillendiren gelişmeler dikkate alındığında, kültürel mirasa yönelik saldırılarda artış olduğu görülmektedir. Bu artışın nedeni:

- Mezhepsel bölünmelerin ve etnik kimlik anlayışının öne çıkarılması, kültürel alanların ve nesnelerin tarihsel, dini ve etnik aidiyetin somutlaşmasında temel etken olarak ortaya çıkması,
- Küreselleşme ve teknoloji ile iletişim alanlarındaki gelişmelerin sonucunda, yasa dışı uluslararası tarihi eser pazarının büyümesi ve devlet ve devlet dışı aktörler için önemli bir mali kaynak yaratma potansiyeli,
- Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmelerin kültürel varlıkların, bölücü ve yıkıcı propaganda faaliyetlerinde kullanılması ve uluslararası kamuoyunun etkilenmesi,
- Kültürel varlıklara ilişkin norm ve yasaların görünürlüğünün artmasının, kültürel mirasın görünürlüğünün yükselmesine ve hedef olarak değerlerinin artmasına neden olması,
- Bilişsel alanın askeri hedef haline geldiği asimetrik ve melez savaşın yükselişi,
- Kültürel mirasın; savaş ve çatışmanın giderek kentleşmesi, kullanılan araç ve gereç ile mühimmatın mesafe ve etki sahasının artması nedeniyle, daha fazla yan hasara ve istem dışı tahribata uğraması olarak açıklanabilir (Dzerowicz, 2024, s. 4).

Kültürel mirasa verilen herhangi bir zarar, yalnızca ilgili birey veya birlikteliğin bir kısmına değil, tüm insanlığa verilen zarar olduğu dikkate alındığında, korunması ile güvenlik arasındaki ilişkinin karmaşık ve dinamik olması beklenmelidir. Kültürel miras; çatışma, melez savaş ve dezenformasyon uygulamalarında hedef alınarak imhası, yıkımı, tahrifatı, el konulması, bilerek ve isteyerek zarar verilmesi, kötü kullanımı yoluyla; toplumsal kırılmalık yaratma ve istikrarsızlaştırma, şiddet yaratmaya neden olabilecek potansiyel etken haline gelmiştir. Bunun yanında, birlikteliklerin ve bireylerin dini, etnik ve kültürel kimlikleri nedeniyle, çeşitli kurum ve kuruluşlarla açık veya örtülü bağlantılı olma olasılığı, yasa dışı yapılanmalar göz önünde bulundurulduğunda, kültürel mirasın yasal veya yasa dışı kullanılması, istismarı veya yok edilmesi ile çıkar sağlama gayretlerinin güvenliğe olumsuz etkilemesi beklenmelidir. Kültürel mirasa saldırı, yıkım, zarar verme, kötüye kullanma, manipülasyonun genel etkisi; kültürel varlığın yalnızca genel olarak algılanan değerine değil, aynı zamanda ve belki de daha önemlisi, siyasi alandaki önemine bağlı olacaktır. Birliktelik içerisinde kutuplaşmanın olduğu gergin durumda, daha az (duygusal olarak) önemli nesnelerin ve yerlerin yıkımı tahrip edilmesi veya istismarı kutuplaşmaya, istikrarsızlığa, moral bozukluğuna, birliktelik içerisindeki yapıların hoşnutsuzluğuna, çatışmanın tırmanışına, farklı aktörlerin suçlu olduğu düşüncesinin neden olduğu karışıklığa ve belirli kitlelerin destek maksatlı harekete geçmesine yol açabilir.

Devletler ve devlet dışı aktörler, giderek artan bir şekilde kültürel mirasın toplumsal gücünü; güvensizleştirmek, üstünlük göstermek, korku yaymak, kışkırtmak, toplumları ve ulusları istikrarsızlaştırmak, gerginlikleri ve çatışmaları tırmandırmak ve jeopolitik düzenlere ait kültürel boyutu yeniden yapılandırmak için kullanmaktadır. Kültürel varlıklara yönelik söz konusu yaklaşım, güncel ve birbirini tetikleyen gelişmelerle şekillendirilmektedir. Örneği Körfez Savaşı sonunda Irak'ta izlenen etnik kimlik ve dini temelli siyasetin aynı zamanda kültürel değerleri öne çıkarması; birliktelik içerisinde yaşama arzusunun sorgulanmasına, birlikteliğin güvenlik ile istikrarı üzerinde bozucu etkiye ve Irak'ın resmi veya gayri resmi olarak ayrışmasına neden olmuştur. Bunun yanında; küreselleşme, uluslararası ve ulusal etkenlerinde doğrudan ve/veya dolaylı etkisi ile bireylerin ve birliktelik içerisinde yaşayan insanların "ulus devlet" yapısından ziyade, kültürel aidiyet ve belirli topluluk, grup gibi birlikteliklerin kimliğine yönlendirilmesinde önemli bir etken olmuştur.

Kültürel mirasa yönelik saldırılar; kültürel varlıkların sembolik ve duygusal niteliği, kitle bilinci ve ortak değerler ile birliktelik kimliği için simgesel önemi nedeniyle, birlik ve bütünlüğü zayıflatmak ve istikrarsızlaştırma amacıyla kullanılabilir. Burada maksat; hasmın askeri gücünü veya kritik altyapısını yok etmek, fiziksel olarak toprak ele geçirmek veya bir bölgenin güvenliğini sağlamak değildir. Amaç; birey ve birlikteliklerin içerisinde bulunduğu maddi ve manevi durumu, istenen uzun veya kısa vadeli bir nihai hedefe yönlendirmek için birlikteliğin duyguları ve duygusal eğilimleriyle etkileşim kurmaktır. Dolayısıyla, bir camiye yönelik tahrik edici eylem veya terörist saldırı, birliktelik içerisindeki hassas dengeleri aniden bozabilir, şiddet oluşturabilir veya şiddetin artmasına neden olabilir, uluslararası ve ulusal kamuoyunun tepkisini tetikleyebilir ve terör örgütlerince taraftar/eleman toplamak için kullanılabilir. Örneğin İsrail'in eski Başbakanı Ariel Şaron'un 2000 yılında yüzlerce korumasıyla Mescid-i Aksa'yı ziyaret etmesinin İkinci İntifada hareketinin başlatması gibi Ürdün ile 1994 yılında imzalanan Vadi Araba Anlaşması'na (Deveci, 2024) aykırı olarak Mescid-i Aksa'nın avlusuna girmesine izin verilen Yahudilerin burada ibadetlerine izin verilmesi halinde, İsrail ile Filistin halkı arasındaki gerginliği artması ve şiddet içeren olayların tetiklenmesi beklenmelidir.

Kültürel mirasın yıkılması, tahrip edilmesi veya istismar edilmesi gibi yollarla zarar görmesi çatışmada; toprak ve insanlar üzerinde hâkimiyet kurmayı kolaylaştıran, hasım tarafın tamamen imhasına veya teslimiyetine yardımcı olan bir araç iken, barış zamanında bir birlikteliğin diğerine hâkimiyet kurma çabasında benzer bir rol oynamaktadır. Bir birlikteliğe karşı kendi değerlerini ve inancını öne çıkarmaya çalışan ve üstün olmasını isteyen etnik yapı, dini inanç ve ideolojilere sahip karşıt gruplar için söz konusu birlikteliğin kültürel mirası bir hedef haline getirilmektedir. Bu düşünce ile sivillere zarar

verilmesi, toplumsal istikrarı olumsuz etkilemek için kültürel mirasın hedef alınması ile etnik kimlik veya dini yapının zayıflatılması, bir birlikteliğin tarihi varlığının fiziksel kanıtlarının ortadan kaldırılması niyetini göstermektedir. Bu niyetin örnekleri; Pakistan'ın Peşaver şehrindeki Kucha Risaldar Camisi'ne 05 Mart 2022'de yapılan intihar saldırısında (Taşcı, 2022), Afganistan'daki Taliban yönetimi tarafından Bamiyan Vadisi'ndeki 6 ila 7. yüzyıla ait kaya oyma Buda Heykellerinin (Bamiyan Budaları) 2001 yılında imha edilmesinde görülmektedir. Pakistan'daki Şii camilerine yönelik saldırılarda dini inanç farklılıklarından dolayı bir topluluğun baskı altına alınması hedeflenirken, Bamiyan Budaları'nın yok edilmesi, aynı zamanda Taliban'a güç gösterisi ve uluslararası tanıtım sağlamıştır. Benzer şekilde; DEAŞ'ın Suriye ve Irak'ta egemenlik, zorlama ve kışkırtma aracı olarak kültürel mirası hedef alması, kültürel miras üzerindeki yıkımı sergilemek için sosyal medyayı yoğun bir şekilde kullanması simgeselden öte bir amaç olduğunu göstermiştir.

Barış zamanında kültürel mirasa buldozerle veya balyozla yapılan yıkım ile verilen hasarın savaş veya çatışmada bomba ile yapılandan farklı değildir. Örneğin Hindistan'da Haziran 2024 ayı içerisinde, ruhsatsız oldukları gerekçesiyle Delhi kentine bağlı Sarai Kale Kha ve Bawana kasabalarındaki camiler ile civarlarındaki eklentiler buldozerle yıkılmıştır (Hindistan'da bir cami daha yıkıldı, 2024). Hindistan'ın 1990'lı yıllardan itibaren cami ve medreseleri değişik nedenlerle yıkmasının bir nedeni de Müslüman halk üzerinde hâkimiyet kurma, sindirme yoluyla otoritesini tesis etme istediği olduğu değerlendirilmelidir.

Melez tehdit aktörleri; birlik, beraberliği ve uyumu besleyen, olumsuz etkilendiğinde bir soruna veya bölünmeye neden olabilecek temel unsurları istismar etmeye çalışır. Kültürel miras; genellikle kültürün, kimliğin ve bir topluluğa ait olma ve bölgelere sahip olma kavramlarının maddi dayanak noktalarıdır ve güçlü duyguları, siyaseti ve eylemi harekete geçirme yeteneğine sahiptir. Örneğin Türkiye'nin kültürel miras olarak UNESCO nezdinde kaydettirdiği unsurlardan olan "Nevruz Bayramı" bir topluluğa aitmiş gibi gösterebilmek için Türkçe'de bulunmayan harfle yazma teşebbüsüne başvurulmakta ve Türkçe dışındaki dil ve lehçelerle propaganda faaliyeti yapılmakta, böylece bir topluluk için bütünleştirici olgu olarak kullanılmak istenmektedir. Bunun yerine baharın gelişinin müjdecisi olan Nevruz Bayramı'nın; Türk tarihinde yeri aldığı, bütün Türk dünyasında kutlandığı ve bu coğrafyanın ortak kültürel mirası olduğu öne çıkarılmalı, çocuk ve gençlerden başlayarak bütün toplumun anlamını ve değerini öğrenmesi sağlanmalı ve halkın yoğun katılımı ile kutlanmasına önem verilmelidir.

Birliktelik içerisinde etnik ve mezhepsel ayırım nedeniyle, kültürün siyasi veya terör eylemi olarak hedef alınmasında, kültürel varlıkların bilerek ve isteyerek yok edilmesinde bir artış görülmektedir. Kültürel terörizm, yalnızca kültürel yaşama katılma hakkını olumsuz etkilemekle kalmamakta, birey ve birliktelikle toprak arasındaki tarihsel bağı olumsuz etkilemekte, aynı zamanda aşırılık yanlısı radikal örgütleri hem maddi hem de manevi olarak beslemektedir. Osmanlı Devleti'nin 1913 yılından itibaren Balkanlar coğrafyasından çekilmeye başlaması ile Balkanlar'da inşa edilen 15.846 adet vakıf, kamu ve askeri amaçlı eserlerden 11 Balkan ülkesinde (Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Macaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan ve Yunanistan) bugüne kadar 4.500-5.000 yapının ayakta olduğu tespit edilmiştir (İbrahimgil ve Keleş, 2019, s. 211). Söz konusu eserlerden bir kısmı tabi afetler, savaşlar, çatışmalar sonucunda ortadan kaybolursa da bir kısmı da bakımsızlık, ilgisizlik ve yeni imar projeleri, şehir planlaması, altyapı çalışması gibi nedenlerle kasıtlı veya zorunlu olarak yıkıldığı bilinmesinin yanında, Balkan ülkelerindeki yönetimlerin siyasi düşünce olarak; şehirlerinin ve ülkelerinin görüntüsünü Türk varlığı ve kültürüne ait yapılardan "temizlemek" maksadı ile hasım tutum gösterdiği akla gelmektedir.

Bilişsel alan, temel bir melez tehdit alanı olarak kabul edilmektedir (Rosen, 2023, s. 54). Bu nedenle bilişsel alanı etkileyen; irade, kavram, psikoloji ve düşünme gibi alanlar toplumu etkilediğinden, bu alanları hedefleyen savaş türü birliktelik içerisindeki bütün yapı ve alanlara nüfuz eder. Dolayısıyla

gelecekteki bilgi savaşının, siyasi ve diplomatik inisiyatifi ele geçirmek için önce bilişsel alandan başlayacağı öngörülebilir. Melez tehdit bakış açısından, kültürel mirasın kötü kullanımı, yıkımı, tahrifatı, el konulması, bilerek ve isteyerek zarar verilmesi ve manipülasyonunun yaratabileceği etki, bilişsel alanda değerli araçtır. Dolayısıyla kültür alanını hedef alan melez tehdit faaliyetleri hem kısa vadeli yıkıcı faaliyetler hem de uzun vadeli değişikliklerin teşviki şeklini alabilir (Jungwirth ve ark., 2023, s. 103). Bu melez tehdit yaklaşımı, Yunanistan'ın başkenti Atina'da 2020 yılında açılan caminin minaresinin olmaması ve yönetiminde çoğunluğun Ortodoks mezhebine mensup şahısların bulunmasında görülmektedir. Kubbesiz ve minaresiz caminin dokuz (9) kişilik yönetim kurulunda başkan ve başkan yardımcısı dahil beş (5) Ortodoks Hristiyan bulunmaktadır (Doğan, 2022). Söz konusu caminin görünümü ve yönetimi, Türk kökenli Yunan vatandaşları ile Yunanistan'da yaşayan Müslümanların, camiye kabullenmemeleri, burada birlik ve bütünlük görünümü vermelerinin engellenmesi, insan hakları temelinde bütünlük içerisinde davranmalarının önlenmesi, duygusal olarak korku ve tedirginlik verilmesi için yürütülen bir faaliyet olarak da görülmesi gerekir.

Melez savaşın istismar ettiği zaatlardan biri, tehdit anlayışı ve tehditleri doğru bir şekilde değerlendirme yeteneğidir. Bu bağlamda, devletlerin kalkınması da kültürel mirasın korunması için sorunlu olmuştur. Devletlerin gelişim çabalarında kültürel miras, bazı durumlarda olumlu katkıda bulunurken, bazen de yok edilmiştir. Turizm kapsamında doğrudan ve dolaylı olarak ekonomik katkıda bulunan kültürel miras, örneğin ulusal altyapı projelerinde, metro, yüksek hızlı demiryolu ağı yapımında kısmi veya büyük oranda olumsuz etkilenmektedir. Kritik öneme sahip olmalarına karşın, hasım aktörlerin yerleşmelerine potansiyel olarak izin veren projelerin, yararlarının yanında hasım aktörler tarafından önceden tasarlanmış tehdidin örtülü uygulanışı olabileceği de bilinmelidir. Söz konusu projelerin özellikle kültürel mirasın yok etmesine veya zarar vermesini engellemek için koruma tedbirleri alınmalıdır.

Kültürel terörizm sorunuyla bağlantılı olan bir diğer konu ise terörist gruplar için bir gelir kaynağı olan ve kültürel mirasın tahribiyle aynı etkiye sahip olan yasa dışı tarihi eser ticareti yapılmasıdır. "Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (International Covenant on Civil and Political Rights-ICCPR)"sinde; barış ortamında turizm yoluyla doğrudan ve dolaylı olarak önemli bir istihdam kaynağı ve önemli bir ekonomik etken olan kültürel alanlar, müzeler gibi somut ve somut olmayan kültürel miras tahrip edilebilebileceği, böylece dolaylı olarak terörizmi ve bununla ilişkili olarak yaşam ve özgürlük hakkı, usulüne uygun yargılanma hakkı, din özgürlüğü, ifade özgürlüğünün (ICCPR, 1966, Md. 6, 9, 14, 18, 19) ve "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi (International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights-ICESCR)"nde ise yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkını garanti altına alınması (ICESCR, 1966, Md. 11) ilkesi ihlal edilmiş olabilir. Benzer şekilde; asimetrik ve melez savaş biçimlerinin tercih edilmesi, sosyal medyadaki gelişmeler ve silahlı grupların yağma ve tarihi eser kaçakçılığı ve ticareti yoluyla daha kolay maddi kaynak elde etmesini sağlayan yasa dışı faaliyetleri gibi gelişmeler kültürel mirasla ilgili yeni norm ve hukuk sisteminin kabulü ve yaygın şekilde uygulanmasına yol açabilir.

4. Kültürel Mirasın Korunması

Kültürel miras; bireyler ve birlikteliklere yer, kimlik ve aidiyet duygusu veren, toprak ve tarih arasında güçlü sembolik bağ kuran, tarihi geçmiş sağlamaya yardımcı olan ve bunlar aracılığıyla insanlara yaşama bağlayan birlik ve bütünlüğün somut ve soyut bağıdır. Dolayısıyla, kültürel mirasın korunması; ulusal kimlik veya turizm için kültürel alanların, tarihi yerlerin ve alanların korunmasından daha fazlasıdır. Kültürel mirasın kökeni ve değerinin anlaşılmasıyla birlikte, uluslararası güvenlik için giderek daha fazla önem taşımaya başlamış, güvenliğin tesisi ve istikrarın devamına ilişkin anlayış ve yaklaşımda etken haline gelmiş (Müller, 2022, s. 414-415), askeri coğrafyanın kritik bir unsuru olarak öne çıkmış, askeri strateji ve taktik planlama ile harekât alanına girmiştir (NATO, 2019).

Kültürel mirası korumaya yönelik çabaların 18. yüzyıldan itibaren güçlendiği görülmektedir. Bu yüzyılda, bütün Avrupa'da Helen ve Roma eserlerine karşı uyanan ilginin etkisiyle oluşturulmaya başlanan yasal düzenlemeler, 19. yüzyılda Avrupa'da koruma anlayışının gelişimine öncülük etmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından tarihi anıtların korunması da dâhil olmak üzere bilimsel iş birliğini ve ulusal mevzuatı güçlendirmeyi amaçlayan uluslararası bir hareket ortaya çıkmıştır. Korunacak kültürel varlıkları tanımlayan listeler ile bunların korunmasını güvence altına alan mevzuat ve koruma araçları oluşturulmaya başlanmıştır. 19. yüzyılda, tehditler yavaş hareket eden (örneğin süreç içerisinde hasar görme ve kentsel gelişim) olarak tanımlanırken, sonraki yüzyılda savaş, hava kirliliği, kentsel yenileme ve iklim değişikliği gibi tehditler de eklenmiştir (McWilliams ve Legner, 2024, s. 3-5).

İkinci Dünya Savaşı, insanlık tarihinde bilinen en büyük kültürel alan yıkımına ve kültürel nesnelerin yerinden edilmesine tanık olmuştur. Almanya, özellikle Batı Avrupa'da sistematik olarak sanat eserlerini yağmalamanın yanında, Doğu Avrupa ve eski SSCB'deki sanat koleksiyonları, kütüphaneleri ve arşivleri kasıtlı ve ayırım gözetmeksizin tahrip etmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, uluslararası toplumun kültürel mirasın korunması için uluslararası hukuk sistemi oluşturma çabaları sonucunda, müdahale yöntemleri ve yasal düzenlemeleri içeren hukuki sistem oluşturulmuştur (Dedehayır, 2010, s. 11-12).

4.1 Uluslararası Hukuk Altında Kültürel Mirasın Korunması

Uluslararası hukukta, kara savaşları yasaları ve gelenekleri ile ilgili 1907 Lahey Tüzüğü, esasen anıtları koruma temelinde kültürel mirası koruyan ilk belgedir (Cordeiro, 2017, s. 5). Amerika kıtasında bulunan 21 devlet tarafından, 15 Nisan 1935 tarihinde imzalanan ve sadece Amerika Kıtasında geçerli olan Roerich Paktı'nı da (Ünal, 2023, s. 48-50) kapsayan ve kültürel varlıkların korunması için temel anlaşma olan "Silahlı Çatışma Durumunda Kültürel Varlıkların Korunmasına İlişkin 1954 Lahey Sözleşmesi (The 1954 Hague Convention on the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict)", 1954 ve 1999'da iki Ek Protokol ile daha da güçlendirilmiştir. 1954 Lahey Sözleşmesi, barış zamanlarında ve silahlı çatışma sırasında kültürel varlıkların korunmasına özel olan ilk ve en kapsamlı çok taraflı antlaşmadır. Taraf devletlere kültürel varlıkları korumaya yönelik yükümlülükler getirmektedir. 1954 Lahey Sözleşmesi uyarınca taraf devletler, savaş zamanında kendi topraklarında bulunan ve barış zamanında silahlı çatışmanın öngörülebilir etkilerine karşı kültürel varlığı korumak için tedbirleri almakla yükümlüdür. Ayrıca, savaşan taraflar kültürel varlığa el koymaktan, onları yok etmekten veya kasıtlı olarak zarar vermekten kaçınmalı, hırsızlık, yağma veya bilerek yakılması ve yıkılması eylemlerini, kültürel varlıklara karşı misilleme eylemlerini yasaklamalı, önlemeli ve bunlara son vermelidirler.

1954 Lahey Sözleşmesi'nin Birinci Protokolü uyarınca, benzer yükümlülükler işgalci güçler için de geçerlidir. İkincisi ise işgal edilen topraklardan kültürel eserlerin yasa dışı olarak ülke dışına çıkarılmasını önlemeyi, ülke dışına yasa dışı olarak çıkarılan varlıkların iade edilmesini ve fiili olarak kontrolleri altındaki topraklardaki kültürel mülkiyeti korumak için ilgili yerel makamlarla iş birliği yapılmasını öngörmektedir. Ayrıca İkinci Protokol, birçoğu savaş suçu teşkil edebilecek bir dizi protokol ve sözleşme ihlalini ana hatlarıyla belirtmektedir. Bu tür eylemleri işlediğinden şüphelenilen kişileri kovuşturma görevi de dâhil olmak üzere, taraf devletlere kapsamlı görevler yüklemektedir. (Dzerowicz, 2024, s. 2-3).

Kültürel varlıkların korumasının insanlık için büyük önem taşıdığı ve evrensel korumaya ihtiyaç duyulduğu düşünüldüğünde, kültürel mirasın korunması ile 1964 Venedik Tüzüğü, UNESCO Sözleşmeleri ve Protokolleri, Ceza Hukuku, İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları Hukuku arasındaki ilişkinin bilinmesi de önemlidir. Hem savaş hem de barış zamanlarında geçerli olan insan hakları hukuku, kültürel varlık üzerindeki uluslararası koruyucu rejime de önemli katkılarda bulunmaktadır. "1948 yılında kabul edilen "İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (Universal Declaration of Human Rights-UDHR)" ve 1966 yılında kabul edilen "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

(International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights-ICESCR)”, her ikisi de kültürel yaşama katılma hakkını açıkça içermektedir. Bu bağlamda bireyin ve/veya birlikteliğin kimliğinin somut ve soyut ifadesini üzerinde toplayan kültürel miras; toplumun kültürel yaşamına herkesin özgürce katılma, sanatın icra etme ve bilimsel ilerlemeden ve faydalarından yararlanma hakkını ifade etmektedir (ICESCR, 1966, Md. 15 ve UDHR, 1948, Md. 27). Ayrıca ICESCR’nin aynı maddesi devletlere kültürel öneme sahip yerlere ve öğelere saygı gösterme ve koruma görevi yüklemektedir. Uluslararası insan hakları hukukunun daha geniş kapsamı içinde, kültürel mirasın tahribi, azınlık hakları ile ifade, düşünce, vicdan ve din özgürlüğü, eğitim, aile hayatı ve mahremiyet hakkı gibi temel insan haklarının ihlali anlamına da gelebilir (Dzerowicz, 2024, s. 3). Söz konusu sözleşmeler kapsamında, taraf devletlerin her zaman somut/maddi ve soyut/manevi kültürel mirasa saygı gösterme ve koruma yükümlülüğü bulunmaktadır.

Kültürel mirasın kasıtlı olarak yok edilmesi alanında uluslararası standart belirlemenin doruk noktası, 2003 yılında “UNESCO Kültürel Mirasın Kasıtlı Tahribatına İlişkin Bildirgesi (UNESCO Declaration Concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage)’dir (UNESCO Declaration Concerning, 2003). Söz konusu Bildirge ile Devletler kültürel mirasın; kasıtlı olarak tahrip edilmesine yönelik eylemleri önlemek, durdurmak ve bastırmak için tüm önlemleri almayı, kültürel mirası korumak için yasal, idari, eğitsel ve teknik tedbirler geliştirmeyi, tedbirleri periyodik olarak gözden geçirmeyi, özellikle eğitim, bilinçlendirme ve bilgilendirme programları aracılığıyla toplumda kültürel mirasa saygının sağlanması için uygun yöntemleri kullanmayı kabul etmişlerdir (Lixinski, 2024, s. 65-66). Ayrıca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK)’nin 2017 yılında kabul ettiği 2341 sayılı kararında “Kültürel mirasın yasa dışı tahribi, yağmalanması ve kaçırılmasının; özellikle terör örgütlerince tarihi bağ ve kültürel çeşitliliği inkâr etme girişiminin etken olduğu çatışmayı körükleyebileceği ve şiddetlendirebileceği, çatışma sonrası uzlaşmayı engelleyebileceği, böylece devletlerin güvenliğini, istikrarını, yönetimini, sosyal, ekonomik ve kültürel gelişimini zorlaştırabileceği vurgulanmakta” ve “Kültürel mirasın hukuka aykırı olarak yok edilmesi, başta dini alanlar ve eserler olmak üzere arkeolojik alanların, müzelerin, kütüphanelerin ve diğer alanlardaki kültürel varlıkların yağmalanması ve kaçırılması” kınanmaktadır (United Nations Security Council, 2017, s. 1-3).

Kültürel varlıkları korumak maksadıyla kabul gören 1954 Lahey Sözleşmesi’nin yürürlüğe girmesinden sonra geçen süreçte kültürel mirasın korumasına ilişkin değişen anlayışları karşılayabilecek hukuksal sistemin tamamıyla tesis edilemediği, uluslararası hukuki düzenlemelerin kültürel mirasa değil, kültürel varlıklara yönelik suçları tanımlaması, başka bir ifadeyle somut kültürel nesneleri tarif etmesi, kültürel miras koruması önünde bir engel olarak görülmelidir. Kültürel mirasa yönelik doğrudan ve kasıtlı saldırıların uluslararası ceza hukuku kapsamında suç teşkil etmektedir. Söz konusu suç teşkil edebilecek davranışlar “ayrımcı” bir niyetle yapıldığında, kültürel mirasla bağ olan birliktelik veya birey için kültürel mirasın önemi ve anlamı ile korunması öncelik almaktadır. 1998 Roma Statüsü “Uluslararası Ceza Mahkemesi (International Criminal Court-ICC)”ne insanlığa karşı suçlar kapsamında; siyasî, etnik, ulusal, kültürel, dini gibi nedenlerle herhangi bir birlikteliğe karşı suçlar üzerinde yargı yetkisi vermektedir (Uluslararası Ceza Mahkemesi, 2025). ICC tarafından, 2012-2013 yılları arasında Mali Timbuktu Dünya Miras Alanı’nda gerçekleştirilen saldırıların ortak faili olarak yargıladığı Al-Mahdi’yi kültürel mirasa karşı işlenen suçlar bağlamında suçlu bulurken kültür mirasının genişleyen kapsamının mevcut hukuki düzenlemelerde karşılık bulmadığını ortaya koymuştur (Atabay ve Ünal, 2024, s. 91). Bu bağlamda ICC, UNESCO ile iş birliği yaparak 2021 yılında “Kültür Mirası Politikası (Policy on Cultural Heritage)” belgesini yayınlamıştır (Policy on Cultural Heritage, 2021). Belgede kültürel mirasa yönelik suçlar; “Savaş suçları”, “İnsanlığa karşı işlenen suçlar” ve “Soykırım suçları” bölümleri halinde belirtilmekte ve kültürel mirasa karşı işlenen suçları somut ve somut olmayan nesnelere ve değerlere yer vererek ele almaktadır.

4.2 Kültürel Mirasın Melez Tehditten Korunması için Alınması Gereken Tedbirler

Kültürel miras korumasını; insan güvenliği, çatışmadan sivillerin ve çocukların korunması, insan ticareti gibi diğer koruma konuları ile birlikte ele alan NATO, kültürel mirası güvenlik ortamının bir unsuru, stratejik ve taktik seviyede, harekât ortamında planlama ve uygulama safhalarında ele alınması gereken bir zorluk olduğunu "NATO Harekâtlarında ve Misyonlarında Kültürel Varlıkların Korumasının Uygulanması (Implementing CP Protection in NATO Operations and Missions)" belgesinde belirtmiştir. Benzer şekilde NATO Genel Sekreteri 2020 Yılı Raporu'nda "Kültürel miras ve korumasının, stratejik ve taktiksel değerlendirmelerde önemli bir unsur oluşturduğunu" ifade etmiştir (Rosen, 2022, s. 2).

Melez tehditlere karşı dayanıklılığı artırmaya yönelik kavramsal çerçeveler çoğunlukla; enerji güvenliği ve tedariki, uzay, altyapı, deniz güvenliği, halk sağlığı, ulaşım, siber güvenlik, iletişim ve finansal sistemler gibi alanlara odaklanmaktadır. Ancak meşruiyet, temel değerler ve özgürlükler, toplumsal uyum ve azınlık hakları gibi "daha yumuşak" zaafılar ile kültürel mirasın melez faaliyetlere karşı yeterince korunmadıkları söylenebilir (Rosen, 2023, s. 54). Dayanıklılık, melez savaşla ilişkili eylemlere hazırlanma, bunlara aktif olarak direnme ve bunlardan başarılı bir şekilde kurtulma becerisini ifade eder. Fiziksel, teknolojik ve psikolojik (bilişsel-duygusal) dayanıklılık her düzeyde geliştirilmeli, güçlendirilmeli ve korunmalıdır (Costigan ve Hennessy, 2024, s. 69).

Kültürel dayanıklılık, öncelikle toplumun bir rahatsızlıktan kurtulmasını ve mevcut duruma geri dönmesini sağlayan toplumun içsel bir özelliği olarak anlaşılmalıdır. Bu bakış açısı; dayanıklılığı artırmak, diyalogu teşvik ederek ve kültürel çeşitliliği benimseyerek iç uyumu teşvik etmek anlamına gelir. Bu şekilde, farklı görüşlere ve değerlere saygı gösterilerek, toplumu birbirinden uzaklaştıran iç çatışmalı sorunların ortaya çıkma olasılığı zayıflatılabilir. Bununla birlikte, kültürel dayanıklılığı artırmaya proaktif bir yaklaşım gösterilmeli, risk ve tehlikelerin tehdit haline gelmeden analizi, değerlendirilmesi yapılarak öngörülmesi ve önlenmesi veya etkilerinin nasıl azaltılabileceği düşünülmelidir. Dolayısıyla, kültürel dayanıklılığın artırılması maksadıyla; örneğin vatandaşların melez tehdit aktörleri tarafından teşvik edilen potansiyel olumsuz faaliyetleri tanımasını sağlamak için yasal, idari, eğitici ve teknik önlemler alınmalı, özellikle eğitim, bilinçlendirme ve bilgilendirme programları uygulanmalıdır.

Kültürel dayanıklılığın sağlanmasında; devlet yönetim organları, hukuk ve kamu yönetimi alanları kilit öneme sahiptir. Bir yandan, iç uyumu teşvik etmek için çerçevelerin belirlenmesi ve uygulanmasında kritik bir rol oynarlar. Ulusal ve uluslararası yasal çerçeveler onları desteklediğinde (örneğin, insan haklarına saygı) ve kamu yönetimi organları yasal çerçeveyi etkili bir şekilde uygulayabildiğinde (örneğin, insan hakları ihlallerini cezalandırma) kültürel normlar güçlendirilir. Temel değerlerin (örneğin, ifade özgürlüğü) gözetilmesinin sağlanması ve aynı zamanda bu değerlerin kötü niyetli aktörler tarafından istismarının düzenlenmesi (örneğin, terörist propagandanın benimsenmesine karşı mücadele) yoluyla, hukuk ve kamu yönetimi alanı proaktif bir kültürel dayanıklılığı teşvik eder, bu tür kötü niyetli faaliyetleri önceden tahmin eder ve engeller. Bu nedenle, "hukukun üstünlüğü ve "istikrarın temelleri" kültürel dayanıklılığı güçlendirmede kritik bir rol oynar (Jungwirth ve ark., 2023, s. 103-104).

Kültürel mirasa yönelik saldırılar toplumsal dayanıklılığı etkileyebilir, ulusal birlik ve bütünlüğü zayıflatma veya parçalama girişimini gösterebilir. Son dönemdeki uluslararası çabalar, kültürel mirasa karşı işlenen veya etkileyen suçların önlenmesinde farkındalık yaratılmasına yardımcı olmuş ve kültürel mirasın korunması için önemli gelişmeler sağlamıştır. Yine de üç temel nedenden ötürü:

- Kültürel mirasa yönelik saldırıların, birey ve birlikteliklerin kimliğine, geçmişine ve geleceğine yönelik olması, güvenliğini ve istikrarını sağlayan değerlere zarar vermesi nedeniyle, kültürel mirası korumanın ahlaki önemi,

- Kültürel mirasın yıkımı veya zarar görmesi halinde; uluslararası hukuk kurallarının ihlal edilmesi ve savaş suçuna, insanlığa karşı suça ve soykırım suçuna katkıda bulunmasının söz konusu olma olasılığı dikkate alındığında, kültürel mirası korumanın yasal gereklilik olması,
- Devlet ve devlet dışı aktörler tarafından kültürel mirasa yapılan saldırıların, güvensizliğe ve istikrarsızlığı neden olması,
- Kültürel eserlerin yasa dışı ticaretinin suç örgütleri için önemli bir gelir kaynağı olması nedeniyle, kültürel mirası korumanın stratejik bir zorunluluktur (Dzerowicz, 2024, s. 1). Bu bağlamda kültürel miras korumasında ulusal ve uluslararası çabaların ortaklaşa icra edilmesi gerekmektedir. Bu yönde iş birliğinin verimliliğinin artırılması ve aktörler arasında karşılıklı anlayışı geliştirmek amacıyla; fikir, bilgi, sanat ve diğer kültür unsurlarının değişimi olarak tanımlanan kültürel diplomasinin güçlendirmesine önem verilmelidir.

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Silahlı çatışmanın başlıca amaçlarından biri egemenliktir. Melez savaşın da amacı aynıdır. Kültürel mirasın imhası, yıkımı, tahrifatı, el konulması, bilerek ve isteyerek zarar verilmesi, yerinden edilmesi veya yok edilmesi, suistimali, istismarı bu amaca hizmet eder. Ayrıca melez savaşta, kültürel mirasın somut olmayan unsurlarının kullanılmasında hasım tarafın bilgiyi manipüle etmesi de söz konusu olabilir. Bu tür saldırıların öngörülebilmesi, tespit edilmesi, tanımlanması veya herhangi bir tarafın itham edilmesi veya suçlanması güç olduğundan, genellikle daha fazla anlaşmazlığa yol açacak gelişmeler beklenmelidir.

Kültürel mirası koruma kurallarını sosyal, ekonomik ve siyasi tercihler ile toplumların öncelikleri belirlemesinin yanında, ulusal ve uluslararası kamuoyunun eğilimleri ve değerleri yönlendirir. Koruma çok boyutlu bir iştir. Yalnız yasalarla, yasaklarla, cezalarla, denetimlerle, merkezden emirlerle yürümediği görülmüştür. Bilgiye ve donanımına, başka deyişle çok yönlü eğitime; eşitlikçi ve paylaşımcı, sağlam bir örgütlenmeye; bilimsel verilerle beslenmiş, uzmanlıkları sürece dâhil eden uygulamalara, koruma strateji ve ilkelerini kararlı bir biçimde yaygınlaştıracak ve özümsetecek iletişim kanallarına ve aktörlerin iş birliği yapmasına ve eşgüdüm içerisinde çalışmalarına ihtiyaç vardır.

Kültürel mirasın korunmasında, kendilerine özgü değer ve sorunların tespit edilmesi, somut ve somut olmayan unsurların birbirlerine karşılıklı etkilerinin incelenmesi önemlidir. Günümüzde, bu bütüncül yaklaşımı somutlaştıracak çok farklı yöntemlerle yapılan çalışmaları ortak bir anlayışta toplayacak, koruma ilkeleri ve uygulamaya yönelik yöntemleri tanımlayacak strateji geliştirilmelidir. Kültürel mirasının korunması konusunda devlet yönetimi, ilgili kurum ve kuruluşlar ve diğer aktörlerin gerçekleştirdiği çalışmaları da içeren söz konusu strateji ile birlikte; melez tehditlere karşı bireysel ve birliktelik içerisinde gösterilecek direnç ve dayanıklılık, özellikle uluslararası stratejilerin de konusu haline gelmiştir.

Kültürel mirasın korunması bir kuvvet çarpanıdır. Kültürel mirasa yönelik saldırılar, birlik ve bütünlüğün zayıflatılması ve birlikteliğin istikrarsızlaştırılması amacıyla kullanılmaktadır. Yasal olarak dayatılan gereksiz bir yük olarak görülmemeli, güvenlik için bir sorun olarak görülmelidir. Melez tehditlere karşı çok sayıda önlem alınabilir. Kültürel mirasın zarar görmesini önlemek için alınan mevcut tedbirler ne yeterince kapsamlı ne de yeterince hızlıdır. Kültürel miras, savaş ve barış koşullarında koruma altındadır. Mevcut politikalar ve mevzuat, özellikle melez savaş bağlamında tehditleri ele almamaktadır. Bunun yanında, kültürel miras korumasını siyasi, ulusal, etnik, dinî, kültürel nedenlerle duygusallaştırma ve siyasallaştırma eğilimi olabilir. Dolayısıyla, kültürel mirasın korunması stratejisini oluşturma ve uygulanması öncesinde hem geçmiş hem de mevcut koşullar analiz edilmelidir. Bu bağlamda, kültürel mirasın birey ve birliktelik için siyasi, ulusal, etnik, dini, kültürel önemini, değerini, anlamını, korunmasının ve benimsenmesinin gerekliliği eğitim sisteminin her aşamasında öğretim

programına dâhil edilmesinin yanında, birlikteliklere yönelik birey veya toplu eğitim şeklinde verilmelidir.

Devletler; kültürel mirası korumak maksadıyla, istihbarat iş birliği ve paylaşımı, eğitim programlarının geliştirilmesi ile hukuksal yardım alanlarında birbirleriyle ve UNESCO ile iş birliği yapmalıdır. Bunun yanında, devletin güvenlik ve kolluk kuvvetleri, kültürel ve gümrük kurumları başta olmak üzere devletin ilgili kurumlarının eşgüdüm ve iş birliği içerisinde faaliyette bulunmalarını sağlayacak sistem kurulmalıdır. Devletlerin sanayi, hizmet, ulaşım gibi alanlarda kalkınmanın ve çağdaş yaşamın gereksinimlerini sağlayabilme ihtiyacından kaynaklanan zorlukları nedeniyle, kalkınma ve gelişme için ihtiyaç duyulan faaliyetlerin kültürel mirasa doğrudan veya dolaylı bilerek veya bilmeyerek olumsuz etki yapmaması için gerekli yönetim, kontrol ve denetleme tedbirleri alınmalıdır.

Demokratik toplumlarda birçok önlemin birbirleriyle uyumlu olmasının sağlanmasının yanı sıra, hukukun üstünlüğü öncelikli olmalıdır. Kültürel mirası korumaya yönelik ulusal ve uluslararası hukuksal yapı, değişen tehdit anlayışını karşılayabilecek şekilde sürekli geliştirilmeli ve teşvik edilmelidir. Bu bağlamda hukuki sistemde kültür mirasa yönelik suçlar tanımlanmalıdır. ICC tarafından 2021 yılında yayınlanan “Kültür Mirası Politika (Policy on Cultural Heritage)” belgesini de kapsayan uluslararası hukuk sistemi geliştirilmelidir. Diğer yandan, yönetim alanında ise hukuk ve kamu yönetimi alanlarında ulusal ve uluslararası yasal sınırlar etkili bir şekilde uygulanmalı, temel değerlere saygı duyulmasının yanında, bu değerlerin hasım aktörler tarafından istismar edilmesine müsaade edilmeyerek, proaktif bir yaklaşımla kültürel dayanıklılık artırılmalıdır.

Etik Standartlara Uyum

Çıkar Çatışması: Yazar, bu çalışmada kendisi ile ikinci kişiler veya kurumlar arasında herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını beyan eder.

Etik Kurul İzni: Bu makale için etik kurul iznine gerek yoktur. Buna ilişkin ıslak imzalı etik kurul kararı gerekmediğine dair onam formu sistem üzerindeki makale süreci dosyalarına eklenmiştir.

Finansal Destek: Bu çalışma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA:

- Atabay, Z. E. & Ünal, Z. G. (2024). 21. Yüzyılın Değişen Tehdit ve Risk Ortamında Afet ve Çatışmalarda Kültürel Mirasın Korunmasına Yönelik İlkesel Yaklaşımlara Yeniden Bakış, Mimarlık Kültürü Dergisi, 24(81), 89-93. <https://www.researchgate.net/publication/385379152>
- Buzan, B. (2015). İnsanlar, Devletler & Korku, [Çev. Emre Çıtak (Ed.)], İstanbul: Röle Akademik Yayıncılık.
- Cordeiro, L. P. (2017). The Protection of Cultural Property under International Criminal Law. https://carlospintodeabreu.com/public/files/the_protection_of_cultural_property.pdf
- Costigan, S. S. ve Hennessy, M. A. (2024). Hybrid Threats and Hybrid Warfare Reference Curriculum, NATO Headquarters, Brussels.
- Çelikaş, T. Ö. (2021). Kültürel Mirasın Korunmasının İnsan Hakları Hukuku ile İlişkisi ve Kültürel Miras Hakkı, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 23(2), 1443-1481. <https://doi.org/10.33717/deuhfd.998243>.
- Dedehayır, H. (2010). Yerelden Ulusala Ulusaldan Evrensele Koruma Bilincinin Gelişim Süreci, ÇEKÜL Vakfı. <https://www.tarihiKentlerBirligi.org/wp-content/uploads/KorumaBilinci-Ekitap.pdf>

- Deveci, M. (24 Temmuz 2024). İsraili Aşırı Sağcı Bakan, Yahudilerin Mescid-i Aksa'da "İbadetine İzin Verdiğini" Söyledi, Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israili-asiri-sagci-bakan-yahudilerin-mescid-i-aksada-ibadetine-izin-verdigini-soyledi/3284041>
- Doğan, C. (29 Temmuz 2022). Atina'daki Camiye Ortodoks Yönetim, Yeni Şafak. <https://www.yenisafak.com/gundem/atinadaki-camiye-ortodoks-yonetim-3840813>
- Dzerowicz, J. (2024). History and Identity Under Attack: Protecting Cultural Heritage in Conflict, Draft Special Report, NATO Parliamentary Assembly: Committee on Democracy and Security (CDS). <https://www.nato-pa.int/document/2024-protecting-cultural-heritage-report-dzerowicz-047-cds>
- Elmas, M. B. ve Taşkıran, A. A. (2024). Dünya Barışı için Kültürel Miras: Uluslararası İlkel Metinlerde Paylaşılan/Ortak Miras Kavramı, Mimarlık Kültürü Dergisi, 24(81), 56-64. <https://www.researchgate.net/publication/385379152>
- Foradori, P. ve Rosa, P. (2017). Expanding the Peacekeeping Agenda. The Protection of Cultural Heritage in War-torn Societies, Global Change, Peace & Security, 29(2), 145-160. DOI: 10.1080/14781158.2017.1304904
- Hindistan'da Bir Cami Daha Yıkıldı (24.06.2024). Milliyet. <https://www.milliyet.com.tr/dunya/hindistanda-bir-cami-daha-yikildi-7145865>
- Huntington S. (June 17, 2012). Interview: Samuel Huntington, <https://www.theislamicmonthly.com/interview-samuel-huntington/>
- ICCPR (1966) International Covenant on Civil and Political Rights, United Nations Human Rights. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
- ICESCR (1966). International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, United Nations Human Rights. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>
- İbrahimgil, M. Z. ve Keleş, H. (2019). Maddi Kültür: Yunanistan'da Osmanlı Dönemi Eserleri Üzerine İstatistiki Değerlendirme, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı 9. Milletlerarası Türk Halk Kültür Kongresi: Maddi Kültür, 211-222. <https://ekitap.ktb.gov.tr/TR-393655/9-milletlerarasi-turk-halk-kulturu-kongresi.html>
- Jungwirth, R., Smith, H., Willkomm, E., Savolainen, J., Alonso Villota, M., Lebrun, M., Aho, A., Giannopoulos, G. (2023). Hybrid Threats: A Comprehensive Resilience Ecosystem, EUR 31104 EN, Publications Office of the European Union. doi:10.2760/37899
- Karabaşa, S. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras Envanteri. TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, (7), 179-182. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1356079>
- Kila, J. D. ve Herndon, C. V. (2014). Military Involvement in Cultural Property Protection. <https://www.researchgate.net/publication/316787190>
- Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu (2863 Sayılı Kanun). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2863.pdf>
- Kültür ve Turizm Bakanlığı Yaşayan Miras ve Kültürel Etkinlikler Genel Müdürlüğü (2025, Mart). Somut Olmayan Kültürel Miras Ulusal Envanteri: <https://yakegm.ktb.gov.tr/TR-344757/somut-olmayan-kulturel-miras-turkiye-ulusal-envanteri.html>

- Lixinski, L. (2024). Destruction of Cultural Heritage In Peacetime and International Law, Zarandona J. A. G., Cunliffe, Saldin M. (Ed.), The Routledge Handbook of Heritage Destruction (s. 65-75) içinde. Routledge.
- McWilliams, A. ve Legner, M. (2024). Threat Assessments and Heritage in The Age of Hybrid Warfare, International Journal of Heritage Studies, 1-14. <https://doi.org/10.1080/13527258.2024.2393610>
- Müller, C. P. (2022). The Geopolitical Context of Cultural Heritage Destruction, Claire Finkelstein, Gilman D., Rosén F. (Ed.) The Preservation of Art and Culture in Times of War (s. 414-446) içinde. Oxford University Press
- NATO Conference on Cultural Property Protection, (April 18, 2019) The Nordic Center for Cultural Heritage and Armed Conflict (CHAC). <https://www.heritageconflict.org/blog/2019/4/18/first-conference-in-nato-hq-on-cultural-property-protection>
- Oğuz, M. Ö. (2009). Somut Olmayan Kültürel Miras ve Kültürel İfade Çeşitliliği. Milli Folklor Dergisi, 11(82), 6-12. <https://search.trdizin.gov.tr/en/yayin/detay/103753>
- Oğuz, M. Ö. (2019). Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi. Akçağ Yayınları: Ankara
- Öncü, F. (2021). Somut Olmayan Kültürel Mirasın Sürdürülebilirlik Problemleri. Art-E Sanat Dergisi, 14(28), 902-923. <https://doi.org/10.21602/sduarte.987809>
- Özkan, K. M. (2020). Birleşik Krallık'ın Terörizmle Mücadele Stratejisinin 11 Eylül 2001 Saldırıları Öncesi ve Sonrasının Karşılaştırmalı Analizi, (Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 659448).
- Özkan, K. M. (2023). Stratejik İstihbaratın Terörizmle Mücadeleye Etkisi, F. Erenel, A. Gedik (Ed.), Terörizm Üzerine Güncel Yaklaşımlar, (s. 115-137) içinde, Nobel Yayıncılık.
- Policy on Cultural Heritage (2021). International Criminal Court. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/itemsDocuments/20210614-otp-policy-cultural-heritage-eng.pdf>
- Prott, L. V. ve O'Keefe, P. J. (2007). 'Cultural Heritage' or 'Cultural Property'?, International Journal of Cultural Property 1(2), 307-320. <https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-cultural-property/article/cultural-heritage-or-cultural-property/B17F38F4873BDA8B21EF1BEA7DCD7D45#>
- Rosen, F. (2022). NATO and Cultural Property: A Hybrid Threat Perspective, The Nordic Center for Cultural Heritage and Armed Conflict (CHAC). <https://www.heritageconflict.org/blog/2022/3/2/nato-and-cpp-a-hybrid-threat-perspective>
- Rosen, F. (2023). NATO and Cultural Property: A Hybrid Threat Perspective, PRISM, 10(3), 45-58. <https://ndupress.ndu.edu/Media/News/News-Article-View/Article/3512012/nato-and-cultural-property-a-hybrid-threat-perspective/#>
- Solmaz, T. (2022). 'Hybrid Warfare': One Term, Many Meanings, Small Wars Journal. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/art/hybrid-warfare-one-term-many-meanings>
- Somuncu, A. Ş. (2023a). Çevreci Bir Âşık: Develili Ali Çatak'ın Şiirlerine Ekoeleştiril Bir Yaklaşım. Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (37), 187-207. DOI : 10.29228/TIDSAD.69224
- Somuncu, A. Ş. (2023b). Yerelin Küresele Transferi Sürecinde Kentler Arası Gastronomi Rekabeti. Erkan Aslan (Ed.) Kuramsal Yaklaşımlar Işığında Kent Folkloru (s.240-254) içinde, Çizgi Kitabevi.

- Stone, P. G. (2023). Cultural Property Protection: The Work of The Blue Shield, Timothy Clack ve Mark Dunkley (Edt.), Cultural Heritage in Modern Conflict: Past, Propaganda, Parade (s. 189-206) In. Routledge.
- Taşcı, M. N. (05 Mart 2022). Pakistan'da Şiilere Ait Camiye Düzenlenen İntihar Saldırısını DEAŞ Üstlendi. Anadolu Ajansı. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/pakistanda-siilere-ait-camiye-duzenlenen-intihar-saldirisini-deas-ustlendi/2524570>
- Türk Medeni Kanunu (4721 sayılı ve 22.11.2001 tarihli). <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>
- UDHR (1948). UN Universal Declaration of Human Rights, United Nations. <https://www.un.org/en/about-us/udhr/history-of-the-declaration>
- Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM) (2025). Adalet Bakanlığı Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü. <https://diabgm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/uluslararasi-ceza-mahkemesi-ucm28022020101834>
- UNESCO (1954). Hague Convention Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict, UNESCO. <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/convention-protection-cultural-property-event-armed-conflict-regulations-execution-convention?hub=415>
- UNESCO (2003) Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, UNESCO. <https://ich.unesco.org/en/convention>
- UNESCO Declaration Concerning the Intentional Destruction of Cultural Heritage (2003). https://www.obs-traffic.museum/sites/default/files/ressources/files/UNESCO_declaration_2003.pdf
- UNESCO Media Kit (2003). 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage: Sixth Session of the Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, 22-29 November 2011, Bali, Indonesia. <https://ich.unesco.org/doc/src/15164-EN.pdf>
- UNESCO (2025a). In the Face of War, UNESCO's Action in Ukraine, (05 Mart 2025). <https://www.unesco.org/en/ukraine-war>
- UNESCO (2025b) Gaza Strip: Damage Assessment, (05 Mart 2025). <https://www.unesco.org/en/gaza/assessment>
- United Nations Security Council, Resolution 2347 (2017). [https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2347\(2017\)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False](https://undocs.org/Home/Mobile?FinalSymbol=S%2FRES%2F2347(2017)&Language=E&DeviceType=Desktop&LangRequested=False)
- Ünal, Z. G. (2023). Topyekûn Savaştan Melez Tehditlere: Çatışma Ortamlarında Kültür Varlıklarının Korunması ve Risk Yönetimi, Aksoy A., Ünsal D., Polat E. O., Purhan G., Dinçer İ., Gülersoy N. Z., Köksal T. G., Ahunbay Z.p, Enlil Z. (Ed.) Kültür Mirası Yönetimi: Neden ve Nasıl? (s. 45-66) İçinde. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Weiss, T. G. ve Connelly, N. (2018). Protecting Cultural Heritage in War Zones, Third World Quarterly, 40(1), 1-17. DOI: 10.1080/01436597.2018.15

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

Due to globalization, developments in technology and communication, and the increase in problems in the state and international arena, cyber and hybrid threats that do not recognize borders and whose source and purpose take time to determine are taking priority. The sensitivities of the associations are being used by the hostile parties against their unity and integrity with many different methods, both overtly and covertly. In this context, cultural heritage, which is an important factor in creating unifying common feelings and mass awareness, is also targeted. Therefore, this study aims to determine the measures that need to be taken to ensure the security and stability of the associations and to protect the cultural heritage against hybrid threats and to ensure its sustainability.

Research Questions:

How should cultural heritage be defined? How does cultural heritage affect the security and stability of structures such as individuals, communities, societies and states? What are the reasons for the increasing threat to cultural heritage? What might hybrid threats to cultural heritage be and in what areas are they concentrated? Is the legal system sufficient for the protection of cultural heritage? What measures should be taken to protect cultural heritage?

Literature Review:

Literature review; It includes the definition of cultural heritage from its historical past to the present day, threatening factors and protection measures, hybrid threat, changing factors and measures taken for the protection of cultural heritage, emphasizing the importance of cultural heritage. In this context, in order to reveal hybrid threats to cultural heritage, resources were scanned to explain the hybrid threat and to indicate with examples what the threats to cultural heritage are. In the study, sources were used to reveal that cultural heritage has both tangible and intangible values.

Methodology:

In this study, which aims to determine the measures to be taken for the protection of cultural heritage against hybrid threats and its sustainability and uses the qualitative research method, the tangible and intangible assets that constitute the cultural heritage are specified. The importance of the heritage in question for the unity and integrity of structures such as communities, society and states is revealed, the reasons for their targeting are stated and hybrid threats to cultural heritage are revealed. The reasons for targeting cultural heritage and the expected results have been explained with examples.

Conclusions

The destruction, demolition, alteration, seizure, deliberate and intentional damage, displacement or destruction, misuse and exploitation of cultural heritage have a great impact on the security and stability of structures such as communities, society and states. Therefore, the protection of cultural heritage is a force multiplier.

The rules for protecting cultural heritage are determined by social, economic and political preferences and the priorities of societies, as well as the tendencies and values of national and international public opinion. Therefore, decisions about what to protect and what to discard are always sensitive. Conservation is a multi-dimensional task. Conservation depends on knowledge and equipment, in other words, on multi-faceted education; on a solid organization that is egalitarian and sharing; on practices that are nourished by scientific data and include expertise in the process; on communication channels that will resolutely disseminate and internalize conservation strategies and principles; and on the cooperation and coordinated work of actors.

The protection of cultural heritage should not be seen as an unnecessary legally imposed burden, but as a security issue. Cultural heritage is protected in conditions of war and peace. Existing policies and legislation do not address threats, particularly in the context of hybrid warfare. In addition, there may be a tendency to

emotionalize and politicize cultural heritage protection for political, national, ethnic, religious and cultural reasons. Therefore, before creating and implementing a cultural heritage protection strategy, both past and present conditions should be analyzed. On the other hand, in democratic societies, the rule of law should be a priority, as well as ensuring that many measures are compatible. In this context, crimes against cultural heritage should be defined in the legal system. The international legal system, including the “Policy on Cultural Heritage” document published by the ICC in 2021, should be developed.

In order to protect cultural heritage, states should cooperate with each other and with UNESCO in the areas of intelligence cooperation and sharing, development of educational programs and legal assistance.

Attacks on cultural heritage are used to weaken unity and integrity and to destabilize unity. In this context, the political, national, ethnic, religious and cultural importance, value, meaning, and necessity of protection and adoption of cultural heritage for individuals and communities should be included in the curriculum at every stage of the education system, as well as being provided in the form of individual or collective education for communities.

The national and international legal structure for the protection of cultural heritage should be continuously developed and promoted in order to meet the changing understanding of threats.

In the field of governance, national and international legal boundaries should be effectively implemented in the fields of law and public administration, and cultural resilience should be increased with a proactive approach by respecting core values of and not allowing these values of to be exploited by hostile actors.

A system should be established that will enable the relevant state institutions to operate in coordination and cooperation.